

Kropotkins naturalistiske etik

Den videnskabelige og teoretiske diskussion om moralens oprindelse og menneskets natur med udgangspunkt i evolutionsteoretikerne Darwin, Huxley og Kropotkin

Ole Sandberg
Center for filosofi
Syddansk Universitet, Odense

3. skriftlige emneprøve på kandidat-uddannelsen
Område: praktisk filosofi før 1900
Sommer 2008

Vejleder: Anne-Marie Søndergård Christensen

Indholdsfortegnelse

1	Indledning	3
2	Evolutionsteorien: hvor gik det galt?	5
2.1	Den naturlige udvælgelse	5
2.2	Kampen for overlevelse	7
2.3	Huxley's pessimisme	8
3	Konsekvent naturalisme	10
2.1	Nødvendigheden af en naturlig forklaring	11
2.2	Darwin om moralens oprindelse	13
3	Kropotkins naturalistiske etik	15
3.1	Fredelig evolution	16
3.2	Moralens udvikling	18
4	Moderne diskussioner og perspektiver	22
4.1	Den evolutionære fordel ved gensidig hjælp	23
4.2	Følelsernes moralske funktion	29
4.3	Normative konklusioner	33

We are not enough for ourselves: we have more tears than our own suffering claim, more capacity for joy than our own existence can justify, there are more thoughts in our mind, and there is in our heart more sympathy, even more love, more joy and more tears, than is required for our self-preservation; and so we give them to others without concerning ourselves as to the consequences. Our nature demands this - just as a plant has to blossom, even though blossoming be followed by death.

- Jean-Marie Guyau
(citeret i Kropotkins *Etik*)

1 Indledning

Sammenkædningen af evolutionslæren og etik har i årtier haft et dårligt ry og været forbundet med socialdarwinismen, der i Darwins England blev den fremherskende ideologi. Den underliggende idé i socialdarwinismen er, at krig og konkurrence mellem individer og nationer er et naturligt grundvilkår, der er gavnligt for menneskeheden, og at enhver magtstruktur er legitim som et 'naturligt' udfald af den naturlige kamp for dominans, der sikrer, at kun de bedst egnede overlever. Med det engelske imperiums fald og den nazistiske race-læres uhyrligheder gik socialdarwinismen af mode og sammenkædningen af Darwins lære og etik blev miskrediteret. Charles Darwin opfandt ikke socialdarwinismen, som snarere er et produkt af økonomen Thomas Malthus' teorier, men hans skelsættende bidrag til biologien blev hurtigt gjort til det 'videnskabelige' argument for denne ideologi, selvom den bygger på en forsimplet og ensidig tolkning af Darwins evolutionslære.

T.H. Huxley var en af de ansvarlige for at udbrede denne forsimplede version af darwinismen, der beskrev livet i naturen som en hobbesiansk 'alles kamp mod alle', men modsat socialdarwinisterne så han intet positivt i denne tilstand. Han var istedet fortalende for en radikal adskillelse af natur og etik og mente, at det etiske liv foregår i en konstant kamp mod menneskets egen natur. Huxley bekræftede således det teoretiske præmis for socialdarwinismen, men opponerede mod dens normative konklusioner. Hvor socialdarwinismen idag er i dårlig kurs, trives Huxleys anti-naturalisme stadig og har blandt andet fortalere som evolutionsbiologen Richard Dawkins¹.

Den russiske naturalist, geograf og evolutionsteoretiker Peter Kropotkin ankom således til et England, der kort tid efter Darwins død var delt mellem to meta-etiske holdninger:

¹ Richard Dawkins er via sine populær-videnskabelige bøger en af de mest kendte moderne evolutionsteoretikere, og ligesom Huxley præsenterer han en ensidig version af Darwins teori (se kritik af denne i Gould). Introduktionen til hans mest berømte værk *The Selfish Gene* er en detaljeret bekendelse til Huxleys meta-etiske anti-naturalisme, der kræver at mennesket bekæmper sin natur for at leve etisk (se Dawkins (1976), p. 2-3).

Socialdarwinismens glorificering af 'naturtilstanden'² og Huxleys anti-naturalisme. Kropotkin forsøgte at vise, at begge teorier tager fejl, idet de bygger på samme fejlagtige præmis: At livet i naturen består i en brutal krig mellem isolerede, selviske individer. Denne beskrivelse af naturtilstanden svarede ikke til Kropotkins observationer, og han forsøgte at bringe opmærksomhed til det oversete faktum, at Darwin selv så etikken som et naturligt produkt af evolutionen. Kropotkin byggede videre på Darwins teori om, at moralen er en del af den menneskelige natur og udviklet fra tidlige behov for socialt liv. Han var således fortalende for en konsekvent naturalisme, der afviser, at 'den naturalistiske fejlslutning' skulle være en fejlslutning: En etik, der ikke er baseret på menneskets natur, er ifølge Kropotkin ren abstraktion, og den kendsgerning, at vi har normative vurderinger må forklares i overensstemmelse med naturvidenskaben. Kropotkin og Darwins meta-etiske naturalisme deles bl.a. af nutidige biologer som Frans de Wall³.

Det er ikke muligt her at give en uddybende beskrivelse af evolutionsteorien og de mange diskussioner i denne. Istedet vil jeg give et overblik over den forsimplede version af darwinismen, der er årsagen til det mangeårige brud mellem naturvidenskab og moralfilosofi, og Kropotkins forsøg på at overkomme det. Huxley var ikke alene om at opfatte etikken som hævet over naturen. Det er en udbredt meta-etisk opfattelse, som Kropotkin reagerede mod i sit sidste og filosofihistoriske værk *Etik*⁴. Jeg vil således uddybe Darwin og Kropotkins naturalistiske etik og derefter trække linierne op til nyere tids naturvidenskabelige og filosofiske diskussioner om etikkens oprindelse. Dette er primært en videnskabshistorisk opgave om det naturvidenskabelige grundlag for en meta-etisk diskussion, men diskussionen om menneskets natur har givetvis også normative - moralske og politiske - implikationer.

² "Socialdarwinismens glorificering af naturtilstanden" skal givetvis ikke forstås som at den glorificerede de såkaldt 'primitive folk'. Tværtimod blev den engelske civilisation og imperium anset som det højst udviklede trin med deraf 'naturgiven' ret til at dominere andre kulturer. Der er altså ikke tale om en anti-udviklingsteori men istedet en glorificering af den postulerede 'naturlige konkurrence', der skaber udvikling. Mere om det i de følgende kapitler.

³ Zoologen Frans de Wall opponerer mod Richard Dawkins og Huxleys syn på naturen og sporer som Darwin og Kropotkin moralens rødder til tidligere sociale instinkter, der kan observeres i forskellig grad hos bl.a. primater (se bl.a. de wall, p.12).

⁴ '*Ethics - Origin And Development*', udgivet posthumt og ikke færdiggjort på russisk i 1922, på engelsk i 1924.

2 Evolutionsteorien: hvor gik det galt?

Er livet i naturen en brutal 'alles kamp mod alle'? Er det virkelig unaturligt at hjælpe andre, og er det sandt, at det vil gøre mere skade end gavn? Er mennesker naturligt 'onde'? Eller er mennesker snarere unikke væsner, der kan hæve sig over sin natur?

Alle disse spørgsmål presser sig på i diskussionen om den biologiske evolutionsteori - en diskussion, der har været domineret af et hobbesiansk menneskesyn, hvori 'naturtilstanden' er et grundvilkår, der determinerer moralske og politiske handlemuligheder. I denne naturtilstand kæmper ethvert individ mod alle andre for at få en større del af ressourcerne. Mennesket anses som naturligt hedonistisk og egoistisk, og ifølge denne version af evolutionsteorien er det kun det individ, der forfølger sine egne interesser, der vil klare sig i naturen. For Hobbes var den eneste vej ud af denne permanente krigstilstand at træde ud af naturtilstanden ved dannelsen af en centraliseret stat, der kan regulere borgernes adfærd og dermed opretholde den interne fred. Andre politiske kontraktteorier går ligeledes ud på, at menneskene opgiver sine umiddelbare, egoistiske instinkter til fordel for en rationel egoistisk overvejelse om hvad, der gavner på længere sigt. At mennesket er naturligt selvisk er også udgangspunktet for store dele af de økonomiske teorier, moralfilosofien og evolutionsbiologien.

Efter denne pessimistiske introduktion, håber jeg alligevel, det bliver klart, at samtlige af de indledende spørgsmål kan besvares med et rungende 'nej'. Naturtilstanden er ikke en brutal alles krig mod alle, og de færreste dyr plejer kun deres egne selviske interesser. Etikken er ikke et resultat af en ekstranaturlig udvikling eller af sofistikeret egeninteresse, men er tværtimod indlejret i menneskets dybeste natur. De næste kapitler vil give en skitse af den version af darwinismen, der er ansvarlig for det hobbesianske billede af menneskets natur.

2.1 Den naturlige udvælgelse

Darwins evolutionslæres største fortjeneste er, at den forklarer, hvorledes simple komponenter kan udvikles til stadig mere komplicerede størrelser ved hjælp af simple algoritmiske processer. Alt, det kræver, er variation i de eksisterende komponenter, mulig-

hed for at reproducere sine træk til nye 'generationer', samt at nogle variationer vil være bedre i stand til at reproducere sine egenskaber end andre. Er disse krav opfyldt, vil en kaotisk mangfoldighed af forskellige simple entiteter givet nok tid udvikle sig til en systematisk samling af grupper af komplicerede organismer. Denne model kan ikke blot bruges i biologien, men også til at forklare hvorledes krystaller, bjergkæder, planeter m.v. formes ud af spredte, mere simple komponenter⁵. Gradvise kumulative ændringer, der nedarves til kommende generationer, kan forklare dannelsen af særdeles komplekse størrelser, uden at der er behov for at inkludere en transcendent bevidsthed i processen. Hvilke træk, der reproduceres til næste generation, udvælges ganske naturligt ud fra om, de har bidraget til netop at reproducere sig. *Den naturlige udvælgelse* er den nærmest tautologiske regel, at de enheder, der klarer sig bedst, vil blive mest udbredt, indtil der opnås et evolutionært stabilt ekvilibrium, hvor hver 'type' har opnået en idealtilstand, der ikke kan ændres uden risiko for tab af konkurrenceevne.

Et konkret, men hypotetisk, eksempel på naturens ensretningsproces kunne være eksistensen af en gruppe proto-gazeller med vidt forskellige evner til at løbe⁶. Hvis det at løbe hurtigt er væsentligt for deres evne til at reproducere sig effektivt - som det vil være, hvis der eksisterer løver, der æder de, der løber langsomt - vil de efterhånden udvikle sig til en mere ensartet, hurtigløbende art, da hurtigløbende gazeller i højere grad vil få afkom og dermed kopiere deres gener til nye generationer. Den omvendte proces, specialiseringen, kunne dog også finde sted, hvor nogle proto-gazeller istedet for at løbe hurtigt var bedre til at gemme sig. De vil således overleve og få afkom, der er gode til at gemme sig. De individer i den næste generation, der igen var bedst til at gemme sig ville få flere afkom, således at kamuflage-genet vil blive stadigt mere specialiseret. Efter mange generationer under denne specialiseringsproces vil der være tale om to vidt forskellige arter, selvom hver generation kun var lidt anderledes end den foregåen-

⁵ Dawkins illustrerer således hvorledes krystaller og andre mineraler danner komplicerede strukturer ved at reproducere sig selv i en algoritmisk proces, der minder om livets udvikling (Dawkins (1986), pp.150).

⁶ Eksemplet er en lettere modificeret udgave af Richar Dawkins eksempel på et biologisk 'våbenkapløb', der udover at tvinge proto-gazellerne til at løbe hurtigere (eller i mit eksempel at gemme sig) også tvinger proto-løverne til at løbe hurtigere (eller at få skarpere syn) - slet og ret ved at de der ikke følger med denne udvikling, ikke viderefører deres gener i samme grad som de, der gør (Dawkins (1986), p.180).

de: En kvalitativ forandring opstod en efter en kumulativ proces, der blot involverede mange kvantitative forandringer⁷.

2.2 Kampen for overlevelse

Den naturlige udvælgelse af de bedste egenskaber i hver generation, forklarer dog ikke i sig selv dannelsen af kvalitativt nye træk. Evolutionen forudsætter evnen til at reproducere sine egenskaber, men i den moderne biologi antages det, at denne evne ikke er perfekt⁸. Hver gang et gen-sæt kopieres til den næste generation, er der en hvis chance for, at kopieringen ikke er præcis, og der er således tale om en mutation, der udvider den gen-pøl, den naturlige udvælgelse, kan vælge imellem. Et individ i en art overlever kun, fordi dets gen-sæt udgør det hidtil bedst tilpassede for overlevelse, og de fleste mutationer vil derfor minimere individets overlevelschance, men så længe fejkopieringen ikke tager for store 'spring', vil det nye individ stadig have en chance for at overleve og videregive sine muterede gener. Hvis mutationen dramatisk reducerer chancerne for at overleve, vil den naturligvis ikke blive videreført, men hvis den udgør en forbedring, vil den blive fremmet af evolutionen.

Men selv med den større mulighed for variation i gen-pølen mangler vi en teori om hvad, der driver evolutionen - en faktor, der kan sætte skub i processen og sikre, at den fortsætter efter dannelsen af de første stabile organismer. Det er her kontroverserne begynder. Darwin fandt inspiration til en teori om denne faktor i Thomas Malthus' socio-økonomiske teori, der forudsiger, at hvor ressourcerne altid kun vil stige gradvist,

⁷ "(T)o believe that human beings have evolved is precisely to suppose that features present at a prehuman level of development have been taken up, by one of those Hegelian processes that convert successive quantitative changes into a qualitative one" (Lovibond).

⁸ Darwin kendte hverken til gener eller mutationer, men opdagelsen heraf var allerede gjort og lappede hurtigt hullet i Darwin's evolutionsteori. Opdagelsen af gener som arvelige atomer blev gjort af Gregor Mendel i 1860erne, men nåede ikke offentlighedens opmærksomhed før 1900, hvor den blev kombineret med Darwin's evolutionslære i den såkaldte *neo-darwinisme*. Før opdagelsen af genetikken var den almindelige opfattelse, at to forskellige fænotyper ville blive 'blandet' og udvande hinanden, men genetikken betyder, at et gen, der meddeterminerer en fænotype, enten vil blive arvet i sin helhed eller slet ikke - med mindre det muterer og bliver til et nyt gen. (Om fejl-kopiering som en nødvendig faktor i evolutionen, se bl.a. Dawkins, (1986), p.128. Om Mendels opdagelse af gener og de før-mendelske arvelighedsteorier, pp.59).

vil befolkningstallet derimod stige eksponentielt⁹. Dette fører til ressourcemangel og en permanent kamp for overlevelse imellem individerne i et samfund. Malthus inspirerede Darwin til de to begreber '*struggle for survival*' og '*survival of the fittest*', der tilsammen udgør en drivkraft for evolutionen: I en tilstand af konstant konkurrence vil arterne til stadighed være tvunget til at forny sig og forbedre sin konkurrenceevne.

Ifølge Malthus er den herskende ressourcefordeling et legitimt udfald af den naturlige konkurrence, hvor kun de bedst egnede overlever, og at ændre på denne orden vil være katastrofalt, idet det vil føre til øget overbefolkning og ressourcemangel, hvis de fattige får en bedre levestandard og dermed forøger sig. Socialdarwinismen er således mere et produkt af Malthus' tænkning end af Darwins, og var allerede den herskende diskurs i Darwins samtid. For Darwin skulle 'kampen for overlevelse' forstås i en bred og metaforisk forstand, der inkluderer individernes fælles kamp mod andre arter og mod klimaet. Ikke desto mindre blev hans evolutionsteori hurtigt udbredt i en forsimplet version, der udelukkende fokuserede på den intra-specifikke konkurrence som den eneste faktor i evolutionen, hvilket Darwin specifikt opponerede mod¹⁰. T.H. Huxley var en af de ansvarlige for denne fejlrepræsentation.

2.3 Huxley's pessimisme

T.H. Huxley udbredte Darwins evolutionslære til offentligheden og forsvarede den mod skeptiske og religiøst funderede argumenter. Samtidig var han dog også ansvarlig for den fejlrepræsentation, der tog Malthus' *struggle for survival* bogstaveligt og beskrev 'naturtilstanden' som en hobbesiansk 'alles kamp mod alle', hvor kun den stærkeste

⁹ Thomas Malthus: *An Essay on the Principle of Population* (1798). Om Malthus' indflydelse på darwinismen se Claes, om den russiske naturvidenskabs forhold til Malthus se Todes.

Malthus' befolkningsteori blev iøvrigt afkræftet af industrialiseringen, der ligeledes har vist sig istand til at forøge produktionen eksponentielt fra generation til generation.

¹⁰ I *Origin of the Species* skrev Darwin om begrebet '*struggle for survival*': "I use this term in a large and metaphorical sense including dependence of one being on another (...)" (Citeret i Todes). I den sidste udgave samme værk (1872) beklagede Darwin, at: "As my conclusions have lately been much misrepresented, and it has been stated that I attribute the modification of species exclusively to natural selection, I may be permitted to remark that in the first edition of this work, and subsequently, I placed in a most conspicuous position—namely at the close of the Introduction—the following words: 'I am convinced that natural selection has been the main but not the exclusive means of modification.' This has been of no avail. Great is the power of steady misrepresentation." (citeret i Gould).

overlever¹¹. Herved havde Huxley malet sig ind i et hjørne, hvor han var nødt til enten at erklære sig enig med socialdarwinismen, eller at afvise, at der kan drages normative konklusioner af studiet af naturen. Han valgte den sidste mulighed og blev fortaler for en radikal adskillelse af natur og etik, der bryder med Darwins evolutionslære, idet Huxley ser mennesket som en kvalitativt anderledes art, hvis essentielle egenskaber ikke kan spores tilbage til gradvise ændringer.

For Huxley er grådighed, egoisme og konkurrence livets grundvilkår. Naturtilstanden består i en permanent krigstilstand, hvor kun de mest selviske og kyniske overlever og belønnes, mens hæderlighed og andre dyder er dømt til undergang. Der kan altså ikke drages nogen normative konklusioner af evolutionen, som tværtimod er en direkte amoralisk proces¹². Mennesket er dog som den eneste art istand til at hæve sig over denne naturtilstand - ikke ved en gradvis udvikling af naturlige instinkter, men tværtimod ved et kvalitativt 'spring', hvor det bevidst bekæmper sin egen natur. Huxleys meta-etik indebærer en metafysisk dualisme med to modsatrettede tendenser: Den 'kosmiske' og den 'etiske' proces¹³. Den kosmiske proces er livets naturlige grundvilkår og repræsenteres ved den malthusianske kamp for overlevelse. I denne proces er der intet 'godt'. Kun ved bevidst at modarbejde den kosmiske proces kan mennesket komme ud af det rent dyriske stadie og blive det sandt menneskelige - nemlig det etiske menneske, der bekymrer sig for andres velfærd. Huxley ser som Hobbes dette spring ud af naturtilstanden som et resultat af en social kontrakt, hvor parterne lover at underkue sine selviske og naturlige drifter¹⁴.

¹¹ "As among these, so among primitive men, the weakest and stupidest went to the wall, while the toughest and shrewdest, those who were best fitted to cope with their circumstances, but not the best in any other sense, survived. Life was a continual free fight, and beyond the limited and temporary relations of the family, the Hobbesian war of each against all was the normal state of existence." (Huxley).

¹² From the point of view of the moralist the animal world is on about the same level as a gladiator's show. The creatures are fairly well treated, and set to fight—whereby the strongest, the swiftest, and the cunningest live to fight another day." (Huxley).

¹³ "Social progress means a checking of the cosmic process at every step and the substitution for it of another, which may be called the ethical process" (Huxley, citeret i Helfand).

¹⁴ "(S)ociety differs from nature in having a definite moral object; whence it comes about that the course shaped by the ethical man—the member of society or citizen—necessarily runs counter to that which the non-ethical man—the primitive savage, or man as a mere member of the animal kingdom—tends to adopt. The latter fights out the struggle for existence to the bitter end, like any other animal; the former devotes his best energies to the object of setting limits to the struggle." (Huxley).

Huxley er dog ikke optimistisk, for det er ikke muligt fuldstændig at hæve sig over sin natur. Den dyriske grådighed ligger latent under overfladen på det etiske menneske, og den etiske proces foregår derfor i en konstant kamp mod den kosmiske proces. Huxley vendte sig mod socialdarwinismens laissez faire-liberalisme, som ønsker at fastholde naturtilstanden, hvor svagere individer uddør: Social elendighed skaber sociale uroligheder og tager os ud af det civiliserede samfund og ud af den etiske proces¹⁵. Omvendt indebærer menneskets natur en trang til reproduktion, uden hvilken evolutionen ikke ville have været mulig, og Malthus' dommedagsprofeti om befolkningsvækst ved øget velstand, der udløser en tilbagevenden til naturtilstanden, er altså en permanent trussel¹⁶. Den etiske proces må altså konstant holde forskellige naturlige instinkter nede, hvilket for Huxley indbærer en svær politisk og økonomisk balancegang, da der både er drifter, som udløses af for megen velstand og for megen fattigdom.

3 **Konsekvent naturalisme**

'Naturalismen' var i 1800-tallet en betegnelse for den opfattelse, at alle fænomener i princippet kan gives en 'naturlig forklaring' og at der ikke eksisterer noget udenfor naturen - kort sagt en videnskabelig og empirisk indfaldsvinkel i modsætning til en spekulativ og metafysisk¹⁷. Videnskabeligt er der et kraftigt hul i Huxleys dualistiske emergencesteori, hvor den etiske proces og bevidsthed pludselig opstår ud af en biologisk proces, som ellers kun fremmer de modsatrettede tendenser. Da der intet 'godt' er i naturen overhovedet, kan hverken den etiske proces eller menneskenes normative begreber op-

¹⁵ "It needs no argument to prove that when the price of labour sinks below a certain point, the worker infallibly falls into that condition which the French emphatically call *la misere* (...). But, when the organization of society, instead of mitigating this tendency, tends to continue and intensify it; when a given social order plainly makes for evil and not for good, men naturally enough begin to think it high time to try a fresh experiment. The animal man, finding that the ethical man has landed him in such a slough, resumes his ancient sovereignty, and preaches anarchy; which is, substantially, a proposal to reduce the social cosmos to chaos, and begin the brute struggle for existence once again." (Huxley).

¹⁶ "But the effort of ethical man to work towards a moral end by no means abolished, perhaps has hardly modified, the deep-seated organic impulses which impel the natural man to follow his non-moral course. One of the most essential conditions, if not the chief cause, of the struggle for existence, is the tendency to multiply without limit, which man shares with all living things." (Huxley).

¹⁷ The term 'naturalism' has no very precise meaning in contemporary philosophy. (...) These philosophers aimed to ally philosophy more closely with science. They urged that that reality is exhausted by nature, containing nothing 'supernatural', and that the scientific method should be used to investigate all areas of reality, including the 'human spirit'. (David Papineau: "Naturalism").

stå ud af den 'kosmiske proces'. Det etiske er altså transcendent og må gives en ekstra-naturlig forklaring, hvormed det videnskabelige projekt opgives til fordel for en tilbagemenden til en kvasi-religiøs meta-etik, hvor menneskets normative begreber kun kan forklares som resultat af åbenbaring og desuden anses som værende i konflikt med menneskets oprindelige 'syndige' natur¹⁸.

En sandt darwinistisk tilgang kan ikke bygge på en sådan dualisme, men må forsøge at forklare alle menneskets egenskaber som resultater af en evolutionær proces. Der er dog også meta-etiske grunde til at afvise Huxleys anti-naturalisme, for hvis etikken fremstilles som noget, der ikke falder mennesket naturligt, er det noget nært umuligt at give den et plausibelt fundament, og porten åbnes således for en radikal værdi-nihilisme eller en glorificering af det 'naturlige' menneske, der ikke ligger under for metafysiske og transcendent normer¹⁹. Kropotkin kritiserede derfor Huxley for både at være videnskabeligt og etisk inkonsistent: Hvis mennesket har moralske egenskaber, så må de være udviklet af og i overensstemmelse med den evolutionære proces, hvilket indebærer, at evolutionen og naturtilstanden ikke kan være så grusom, som den beskrives af Huxley.

2.1 Nødvendigheden af en naturlig forklaring

Både Kropotkin og Darwin var inspirerede af Kants etik, som dog har samme problem som Huxleys. Begge naturalister var enige med Kant om, at det etiske ikke består i ydre faktorer såsom utilitaristisk eller sofistikeret selvisk nytte-beregning. Nyttens kan være en praktisk indikator til bagefter at vurdere en handling, men den udgør ikke den moralske drivkraft, og kan ikke bruges som forklaring på hvor, vore normative værdier stam-

¹⁸ "But where are the roots of the ethical process? It could not originate from observation of Nature, because, according to Huxley's assertion, Nature teaches us the opposite; it could not be inherited from pre-human times, because among the swarms of animals, before the appearance of man, there was no ethical process even in an embryonic form. Its origin, consequently lies *outside of Nature*. Hence, the moral law of restraining personal impulses and passions originated like the Mosaic Law - not from already existing customs, not from personal habits that had already become ingrained in human nature, but it could appear only as a divine revelation, that illuminated the mind of the law-giver. It has a superhuman, nay, more than that, a supernatural origin." (Kropotkin, p.285).

¹⁹ "If struggle for life and the extermination of the physically weakest is the law of Nature, and represents a condition of progress, is not then the cessation of the struggle, and the 'industrial state' which Comte and Spencer promise us, the very beginning of the decay of the human race - as Nietzsche has so forcibly concluded? (...) The end of morals cannot be 'transcendental,' as the idealists desire it to be: it must be real. We must find moral satisfaction *in life* and not in some extra-vital condition." (Kropotkin, p.12)

mer fra²⁰. Mennesker foretager ofte moralske handlinger uden at overveje hverken den sociale eller den personlige nytte-effekt heraf. Moralen er en impuls, der kommer 'indefra', og presser sig på som en pligtfølelse: en erkendelse af, hvad man *bør* gøre. Dette antyder, at mennesket besidder en evne til instinktivt at opfatte moralsk relevante kendsgerninger, og den indre modvilje mod at handle imod disse værdier er ofte stærkere end rene nytte-vurderinger²¹. Fra en evolutionsteoretisk vinkel er det dog nødvendigt at antage, at menneskets moralske pligtsans for det meste fører til handlinger, der også faktisk bringer nytte - ellers er det svært at forklare hvordan, en sådan sans kunne have overlevet. Hvis dette er tilfældet, vil det være en både moralsk og evolutionært mere effektiv drivkraft end nytte-beregninger.

Kants kategoriske imperativer kan altså både være videnskabeligt relevante i det omfang, de siger noget om menneskets natur og bevidsthed, og etisk opløftende, idet de placerer det etiske i mennesket selv. I samme åndedrag tager Kant desværre den moralske sfære ud af menneskets natur. Kant foretog som Huxley en opdeling af den naturlige sfære og den etiske, egentligt menneskelige sfære, idet han gjorde den moralske bevidsthed til et resultat af en transcendent 'fornuft', der er adskilt fra den empiriske verden og - nok så væsentligt - er i modsætning til menneskenes naturlige behov og drifter. Dette betyder for Kropotkin dels, at hans etik bliver idealistisk og uopnåelig, da den ikke formår at svare på hvorfor, man dog burde følge hans imperativer²², og desuden, at

²⁰ Darwin: "It was assumed formerly by philosophers of the derivative school of morals that the foundation of morality lay in a form of Selfishness; but more recently the 'Greatest happiness principle' has been brought prominently forward. It is, however, more correct to speak of the latter principle as the standard, and not as the motive of conduct. Nevertheless, all the authors whose works I have consulted, with a few exceptions, write as if there must be a distinct motive for every action, and that this must be associated with some pleasure or displeasure. But man seems often to act impulsively, that is from instinct or long habit, without any consciousness of pleasure". (Darwin, p.489)

Kropotkin: "There is no doubt that 'the greatest happiness of society,' advocated as the basic orality form the earliest period of the life of the human race, and particularly put forward in recent time by the rationalist thinkers, is the primary basis of all ethics. But this conception, taken by itself, is too abstract, too remote, and would not be able to create moral habits and a moral mode of thought." (Kropotkin, p.334).

²¹ Dette antydes efter min mening i de psykologisk-filosofiske tankeeksperimenter, hvor de fleste deltagere ofte har besvær ved f.eks. at acceptere at udføre den hypotetiske handling, der vil slå en person ihjel, men redde adskillige andre. Moralske dilemmaer ville ikke være virkelige dilemmaer, hvis de kunne løses ved simple matematiske beregninger.

²² "He has certainly failed to prove why it should be a duty to act according to his 'imperative'." (Kropotkin, p.23)

den ikke kan svare på, hvor de stammer fra²³. Darwin forsøgte at besvare begge spørgsmål ved en analyse af den moralske pligtfølelses udvikling og evolutionære funktion.

2.2 Darwin om moralens oprindelse

Kants pligtetik er en ophøjelse af den psykologiske altruisme - et begreb, der ikke bør forveksles med biologisk altruisme. For Kant spiller en handling konsekvenser ingen rolle, hvorimod motivet er altafgørende. Biologisk altruisme er derimod et begreb, der ser bort fra motiver og udelukkende fokuserer på hvorvidt, en handling gavner modtagerens muligheder for overlevelse og reproduktion²⁴. I det omfang et instinkt for psykologisk altruisme også fører til biologisk altruistiske handlinger, må det forklares, hvordan det kunne overleve, da det at hjælpe andres evolutionære muligheder til syneladende vil medføre en nedsat biologisk konkurrenceevne for det altruistiske individ. I en naturtilstand, hvor alle kæmper mod alle, vil et sådant instinkt ikke have en chance for at blive videreført. Ikke desto mindre er der ifølge Darwin talrige eksempler på dyr, der tilsyneladende både besidder altruistiske motiver og udfører biologisk altruistiske handlinger²⁵. For at forklare moralens udvikling er det derfor nødvendigt at antage, at den hobbesianske krigstilstand ikke er en korrekt beskrivelse af livet i naturen.

Samfundet er ikke en menneskelig opfindelse, for de fleste dyr er flokdyr. At leve i flok giver langt bedre konkurrenceevne end at leve isoleret, og at leve i en velorganiseret social flok, hvor individerne samarbejder, giver endnu bedre konkurrenceevne end at leve i en flok, der er i intern strid. Darwin så derfor behovet for at få gruppen til at fungere som et biologisk naturligt behov, da det gavner individets egen overlevelse²⁶. Det er dog en fejltagelse at antage, at dyr er istand til at udføre sådanne rationelle og langsigte-

²³ "The elevating character of Kant's ethics is indisputable. But, after all, it leaves us in complete ignorance with respect to the principal problem of ethics, i.e. *the origin of the sense of duty*." (Kropotkin, p.217).

²⁴ Om distinktionen mellem hhv. psykologisk og biologisk altruisme og egosime, se Sober & Wilson p.6.

²⁵ Darwin giver bl.a. eksempler, hvor dyr plejer syge og ældre flokmedlemmer, hvilket der ikke er nogen biologisk fordel i og således er både biologisk altruistisk og sandsynligvis drevet af en primitivt psykologisk altruistisme i form af omsorg og sympati (Descent of Man p.475).

²⁶ "With those animals which were benefited by living in close association, the individual who took the greatest pleasure in society would best escape various dangers, whilst those that cared least for their comrades, and lived in solitary, would perish in greater numbers." (Darwin, p.478).

de egoistiske overvejelser. De dyr, der har taget en genvej og udviklet sociale instinkter, hvor hvert individ føler et behov for andre, for at tage sig af andre og at blive værdsat af andre, vil altså udføre både psykologisk og biologisk altruistiske handlinger, men også indirekte varetage sine egne langsigtede interesser. Et af de instinkter, der styrker sociale strukturer og dermed gruppens konkurrenceevne, er sympati - evnen til at leve sig ind i den andens behov og følelser og gøre disse til sine egne²⁷. Vi har her kimen til moralske impulser hos selv laverestående dyr, og des mere avanceret en arts sociale evner er, des mere avancerede kan disse proto-moralske instinkter blive²⁸. Vore nærmest beslægtede arter lever i flokke med avancerede sociale strukturer og normer, der varierer fra flok til flok og skal indlæres fra fødslen. Evnerne til at imitere, lære, og kommunikere samt glæden ved at blive værdsat muliggør stadigt mere avanceret moralsystemer, hvor socialiserede normer internaliseres og bliver til vane eller 'anden-natur'. Det er altså for Darwin ganske naturligt, at individer i en social gruppe udvikler værdier, baseret på gruppens behov.

Disse medfødte og tillærte sociale instinkter er naturligvis ikke altid de eneste, der presser sig på. Det er for eksempel et fundamentalt behov at tilfredsstille sin sult, og dette umiddelbare behov kan være i konflikt med det sociale behov for at dele med andre i gruppen. Den selviske impuls forekommer endog særdeles stærkt i nuet, hvormed den kan vinde i et dyr, der udelukkende er drevet af instinkter. Men det sociale instinkt og gruppens behov presser sig stadig på som et moralsk 'bør', og hvorimod det umiddelbare instinkt er forsvundet efter dets tilfredsstillelse, så er de internaliserede værdier stadig tilstedeværende, og melder sig nu som 'anger', idet individet vurderer sin egen handling ud fra sine sociale værdier. I bagklogskabens lys virker det selviske behov mindre væsentligt end de forsømte sociale interesser, der således *burde* have været udført. Denne indre konflikt og de sociale instinkters retro-aktive styrke gør det muligt at lære af sine handlinger, således at den sociale pligtfølelse virker stærkere, næste gang individet be-

²⁷ "We are thus impelled to relieve the sufferings of another, in order that our own painful feelings may at the same time be relieved. In like manner we are led to participate in the pleasures of others." (Darwin, p. 478).

²⁸ "Besides love and sympathy, animals exhibit other qualities connected with the social instincts, which in us would be called moral." (Darwin, p.476).

finder sig i et lignende dilemma, og således opstår ifølge Darwin den moralske samvittighed²⁹.

3 Kropotkins naturalistiske etik

Kropotkin havde på sine naturalistiske ekspeditioner observeret, hvorledes det sociale liv og fredeligt samvær er mere dominerende i naturen end intern konkurrence³⁰, og drog den konklusion at det sociale liv - ikke det hobbesianske, isolerede selvsk individ - er livets grundvilkår. Han byggede derfor videre på Darwins forsøg på at forklare moralens oprindelse i de sociale instinkter, der er opstået ved behovet for at leve i grupper, og dannede på sine sidste dage en evolutionær teori om moralens udvikling, hvor den gensidige hjælp, der kan observeres overalt i naturen, er det første og nødvendige led. Individet finder sammen i grupper, fordi de har brug for hinanden, men heraf dannes mere avancerede sociale instinkter, hvor den gensidige egoisme bliver til oprigtig sympati og en interesse for fællesskabet, som kan føre til en mere avanceret sans for retfærdighed. Under de rette strukturer - d.v.s. i et ligeværdigt og velfungerende samfund, hvor den interne konkurrence er ophørt - er der en chance for, at den rendyrkede, altruistiske moral, kan opstå. Den menneskelige moral er for Kropotkin afhængig af og vokser ud af de naturlige sociale instinkter og glæden ved det sociale liv, og han var kritisk overfor de, der kræver altruistisk selvopofrelse uden realisering af de to nødvendige, forudgående elementer: gensidighed og retfærdighed.

²⁹ "At the moment of action, man will no doubt be apt to follow the stronger impulse; and though this may occasionally prompt him to the noblest deeds, it will more commonly lead him to gratify his own desires at the expense of other men. But after their gratification when past and weaker impressions are judged by the ever-enduring social instinct, and by his deep regard for the good opinion of his fellows, retribution will surely come. He will then feel remorse, repentance, regret, or shame; this latter feeling, however, relates almost exclusively to the judgment of others. He will consequently resolve more or less firmly to act differently for the future; and this is conscience; for conscience looks backwards, and serves as a guide for the future." (Darwin, p.484).

³⁰ Kropotkin beskrev i sit værk *Mutual Aid*, at: "warfare in Nature is chiefly limited to struggle between different species, but that within each species, and within the groups of different species which we find living together, the practice of mutual aid is the rule, and therefore this last aspect of animal life plays a far greater part than does warfare in the economy of Nature." (Refereret i Kropotkin, p.14).

3.1 Fredelig evolution

Darwin anvendte det malthusianske begreb 'struggle for existence' metaforisk, og som illustreret mente han ikke, at den interne, intra-specifikke konkurrence er livets grundvilkår, som det ellers blev præsenteret i senere versioner af darwinismen. Darwin fokuserede dog fra starten primært på denne udlægning af kampen for overlevelse som én blandt flere faktorer i evolutionen, omend han i løbet af sit liv gav stadigt mere plads til andre tolkninger³¹. Kropotkins videnskabelige mission var, at beskæftige sig med de andre faktorer i evolutionen. Som andre russiske forskere kunne han ikke genkende Malthus' overbefolkningsteori i studiet af livet i naturen på de enorme russiske stepper, hvor faunaen er mangfoldig, men sagtens kunne mangedobles uden behov for indre stridigheder. De russiske evolutionsbiologer forsøgte derfor at skille sig af med det malthusianske element i darwinismen og fokusere på de andre former, Darwins metafor kunne antage³². Kampen for overlevelse foregår ikke nødvendigvis imellem individer af samme gruppe - en form, der ifølge Kropotkin forekommer yderst sjældent i naturen og ligesåvel kan føre til regressiv som progressiv udvikling³³. Tværtimod kræver livet i naturen at individer finder sammen i sociale grupper, der praktiserer gensidig hjælp, for at overleve; ikke blot i konkurrencen med andre grupper og arter, men primært i kampen mod den abiotiske natur: miljøet og klimaet³⁴.

Kropotkins fokus på de abiotiske forholds indflydelse på evolutionen giver evolutionsteorien en fordel i forklaringen af arternes specialisering, da teorien nu ikke hviler på tilfældige mutationer. Den naturlige udvælgelse får en afgørende hjælp til sin udvælgelse-

³¹ "He gradually came, in an indirect way, to attribute less and less value to the individual struggle inside the species, and to recognise more significance for the associated struggle against the environment." (Kropotkin i en artikel citeret i Borello).

³² "For Russian intellectuals, however, this metaphor was at best imprecise and confusing. At worst, and this was much more common, it was fallacious and offensive. (...) The common reaction was to break down the so-called struggle for existence into its component parts, to explore their relationship and relative importance in nature, and to conclude that Darwin had greatly exaggerated the role of the two parts most closely identified with Thomas Malthus: that is, of overpopulation as the generator of conflict and of intra-specific competition as its result." (Todes).

³³ "while struggle for life leads indifferently to both progressive and regressive evolution, the practice of mutual aid is the agency which always leads to progressive development." (Kropotkin, p.15).

³⁴ "I recollect myself the impression produced upon me by the animal world of Siberia (...). We were both under the fresh impression of the *Origin of the Species* but we vainly looked for the keen competition between animals of the same species which the reading of Darwin's work had prepared us to expect... We saw plenty of adaptation for struggling, very often in common, against the adverse circumstances of the environment." (Kropotkin i *Mutual Aid*, citeret i Borello).

sesproces af de geografiske og klimatiske forhold, som dikterer hvilken 'retning' evolutionen kan tage³⁵. Et barsk klima som det sibiriske er for eksempel en faktor, der tvinger individerne sammen og straffer de, der bruger energi på interne stridigheder. I stedet for at konkurrere om ressourcerne vil det således være fordelagtigt at foretage en arbejds- og ressourcedeling, hvor arterne specialiserer sig - enten ved at skifte livsstil eller ved at migrere. I sin kortlægning af de sibiriske bjergkæder kunne Kropotkin konstatere deres afgørende rolle for dyrearternes udbredelse og migrationsmønstre. Livsbetingelserne i høj- og lavlandet er så forskellige, at livet dér er om ikke geografisk så geologisk isoleret, og individer af en art, der har migreret fra det ene til det andet sted, har derfor været nødt til at tilpasse og specialisere sig til de nye forhold. Migration og abiotiske forhold har således været afgørende faktorer i evolutionen og er sågar faktorer, der overflødiggør eller reducerer den interne konkurrence³⁶.

Konklusionen er, at den malthusianske tilstand ikke er nogen evigtgyldig sandhed, og at samarbejde og fredelige løsninger på hårde livsbetingelser forekommer i naturen. Disse faktorer muliggør specialisering og dermed dannelsen af nye arter, hvorimod intern kamp ifølge Kropotkin snarere fører til stilstand og regression. Livet i naturen er således gået fra hos Huxley at være et nul-sum-spil, hvor den enes overlevelse må betyde den andens død, til hos Kropotkin at kunne have flere vindere i den fælles kamp for overlevelse. Muligheden for, at sociale instinkter kan overleve i denne evolutionsproces, er slet ikke så ringe endda.

³⁵ "But as Biology went deeper and deeper into the species of living nature, and grew acquainted with the phenomenon of *the direct influence of the surroundings for producing variations in a definite direction*, especially in cases when portion of the species become separated from the main body in consequence of their migrations, it was possible to understand 'struggle for life' in a much wider and deeper sence."

(Kropotkin, p.44)

³⁶ "Biologists had to acknowledge that groups of animals frequently act a whole, carrying on the struggle against adverse conditions, or against some such enemy as a kindred species, by *mutual support within the group*. In this manner habits are acquired which reduce the struggle within the species while they lead at the same time to a higher development of intelligence amongst those who practice mutual aid."

(Kropotkin, p.45)

3.2 Moralens udvikling

Modsat Kant og Huxley fandt hverken Kropotkin eller Darwin noget galt i at tage udgangspunkt i moralen som et produkt af menneskets natur og indre drifter - heller ikke de egoistiske. Epikurs sofistikerede hedonisme, der postulerer, at glæde er målet og drivkraften for de fleste af menneskets handlinger, og at det gode liv består i maksimering af menneskelig lykke, er et udemærket udgangspunkt for såvel moralen som for forståelsen af den menneskelige natur uden hvilken, en moralsk doktrin vil være håbløs. Umiddelbar behovstilfredsstillelse er den tilstand, simple organismer befinder sig i, og kan tages som udgangspunkt for alle handlingsmotiverende instinkter. Livets udvikling gør det dog muligt at finde glæde i stadigt mere avancerede fænomener, hvormed det gode liv indebærer mere end ren behovstilfredsstillelse. Dyden er for Epikur ikke en grådig 'vulgær-hedonisme', men tværtimod erkendelsen af, at andre menneskers velfærd er en betingelse for egen velfærd, og at et liv i harmoni med sine omgivelser medfører mere lykke end en konstant stræben efter tilegnelse af ressourcer.

Det er denne erkendelse, Kropotkin mente, at Hobbes' kontrakt-teori ikke har forstået. For Hobbes, som for Huxley, er den naturlige tilstand, at individernes forhold til hinanden udelukkende består i forsøg på udnyttelse og dominans. Det sociale samvær er således ikke noget hverken dyr eller mennesker instinktivt søger, men skal påtvinges udenfra³⁷. Samfundet og moralen er ikke et resultat af menneskenes sympati men deres frygt for hinanden³⁸. Kropotkin er enig i, at moralen er opstået sammen med samfundet og udvikles i takt med dettes udvikling, men forkaster tesen om, at samfundet er en rent menneskelig og endsige unaturlig opfindelse. Det undrede Kropotkin, at Huxley ikke selv drog den konklusion, at samfundet og social adfærd opstod på Jorden før menne-

³⁷ "One of these groups in philosophy, while recognizing with Epicurus that man strives first of all for happiness, affirmed, however, that man finds greatest happiness not in exploiting other people, but in friendly mutual relations with all around him; whereas the adherents of the other bent, - the chief representatives of which was Hobbes, - continued to look upon morality as upon something forcibly engrafted upon man. Hobbes and his followers looked upon morality not as the outcome of human nature but a something prescribed to it by an external force. Only, in place of the Deity and the Church they put the State and the fear of this 'Leviathan' - the implanter of morality in mankind." (Kropotkin, p.211).

³⁸ "We must therefore resolve that the original of all great, and lasting societies, consisted not in the mutual good will men had towards each other, but in the mutual fear they had of each other." (Hobbes, citeret i Kropotkin, p.150).

sket selv³⁹, for det sociale liv og den gensidige afhængighed er et grundvilkår for de fleste livsformer, hvorimod det isolerede individ, der kun lever for sig selv er en moderne konstruktion⁴⁰. Det etiske og sociale menneske opstod således ikke produkt af en 'social kontrakt' mellem rationelle egoister, da vi altid har været socialt indlejrede fra før, vi hovedet var mennesker⁴¹.

Mennesket har som andre dyr fra en tidlig tid været nødt til at danne grupper for at overleve i naturen. At samfundet er nødvendigt for individets overlevelse, betyder dog ikke, at det er en tvangstilstand, hvor mennesket må undertrykke sine naturlige, egoistiske instinkter. Det, der er nødvendigt for at overleve, har evolutionen sørget for, at vi som oftest gør med glæde, da vi ellers næppe ville have overlevet⁴². Af det sociale livs nødvendighed dannes altså instinktive følelser som sympati og interessen i at bevare en fungerende gruppe-struktur, og dermed en oprigtig interesse i andres og i gruppens velfærd. Biologisk selviske behov kan altså føre til både biologisk og psykologisk altruisme.

Sympatisk indlevelse kan tage mindst to former, der hver kan forstærke hinanden: indlevelsen i henholdsvis et andet individs og i gruppens behov. Darwin observerede adskillige eksempler på den personlige medfølelse blandt dyr og mente, at dette instinkt er blevet stadigt mere avanceret i mennesket i takt med, at andre egenskaber er udviklet⁴³.

³⁹ "(...) it is utterly incomprehensible how the same ideas came to be shared by the modern naturalistic Huxley, whom I had to remind, when he began to develop ideas worthy of Hobbes, that the *appearance of societies on the earth preceded the appearance of man.*" (Kropotkin, p.152).

⁴⁰ "The conception of man as an isolated being is a later product of civilization (...). All other beings live in societies, and human thoughts runs in this channel. Social life - *that is, we, not I* - is the normal form of life. *It is life itself.* Therefore, "We" must have been the habitual trend of thought with the primitive man, a 'category' of his mind, as Kant might have said." (Kropotkin, p.60).

⁴¹ "(...) it is only due to their total lack of knowledge of the actual life of primitive man, that such thinkers as Hobbes and Rousseau and their followers, asserted that morality originated from an imaginary 'moral covenant,' and others explained its appearance by the 'inspiration from above,' coming to a mythical lawgiver. In reality, the source of morality lies in a sociality inherent in all the higher animals, and so much more in Man." (Kropotkin, p.78).

⁴² "But why did the course of evolution follow this direction and not the opposite? To this question the evolutionist ethics should, in our opinion, reply: -because such a development led to the preservation of the species, to its survival, whereas the inability to develop these faculties of sociability, in the case of animals as well as of human tribes, fatally led to the inability to survive in the general struggle against nature for existence, and consequently, led to extinction. Or, as Spencer answers together with all the eudaimonists: -because man found pleasure in these acts that led to the good of society." (Kropotkin p.294).

⁴³ "The true foundation of all moral feelings Darwin sees 'in the social instincts which lead the animal to take pleasure in the society of its fellows, to feel a certain amount of sympathy with them, and to perform various services for them'; (...) This being Darwin's first proposition, his second is that as soon as the

Den sociale indlevelse er ligeledes et nødvendigt element i en gruppe af individer, der skal fungere sammen. Forskellige grupper tilpasser sig omstændighederne på forskellig vis, og herved dannes forskellige kulturelle traditioner og normer⁴⁴. Kropotkin er ikke moralsk relativist, men eksistensen af kulturelt afhængige normer er moralsk relevant, idet behovet for at blive anerkendt af andre viser, i hvor høj en grad individets egne værdier og interesser er afhængigt af dets medmenneskers: Internalisering af de kulturelle værdier indebærer en sympatisk indlevelse i de andres opfattelser, i en sådan grad, at individet vurderer sine egne handlinger i lyset af opfattelsen af hvorledes, ens nabo ville vurdere ens handlinger⁴⁵. Kulturelle normer kan have både en moralsk og biologisk regressiv funktion, men den kendsgerning, at de færreste kan sige sig fri fra dem, afslører, at vore interesser ikke er isoleret selviske: gruppens værdier påvirker på godt og ondt individets værdier, og værdier kan næppe dannes uden socialt samvær.

Sideløbende med de mere personlige følelser og værdier udvikles ifølge Kropotkin en mere abstrakt og relationistisk følelse i det sociale dyr: et krav om at blive behandlet på lige fod med andre medlemmer af gruppen. Denne retfærdighedsans adskiller sig fra de førnævnte instinkter ved ikke at være rettet mod en bestemt person, men mod et bestemt forhold, og følelsen af lighed mellem gruppemedlemmer styrker den gensidige sympati og sociale sammenhængskraft⁴⁶. For Kropotkin er retfærdighedssansen en instinktiv anerkendelse af lighed og et fundamentalt element i den mere avancerede moral: Medfølelsen med andre og behovet for at spejle sig i deres holdninger indebærer indirekte en anerkendelse af dem som ligeværdige⁴⁷, ligesom Kants kategoriske imperativ, der kræ-

mental faculties of a species become highly developed, as they are in man, the social instincts will also necessarily be developed.” (Kropotkin, p.33)

⁴⁴ “Once co-habitation is established, it unavoidably leads to certain forms of life, certain customs and traditions, which, being acknowledged useful and becoming habitual ways of thinking, evolve first into instinctive habits and then to rules of life. Thus each group evolves its own morality, its own ethics (..)” (Kropotkin, p.66).

⁴⁵ Kropotkin bygger som sagt videre på Darwin, der siger: “Even when we are quite alone, how often do we think with pleasure or pain of what others think of us, - of their imagined approbation or disapprobation; and this all follows from sympathy, a fundamental element of social instincts. A man who possessed no trace of such instincts would be an unnatural monster.” (Darwin, p.483).

⁴⁶ “the unavoidable transition from the social instinct, i.e., from the simple desire or need to live among similar creatures, to the conclusion that justice is necessary in mutual relations, had to be made by Man for the sake of the perservation of social life itself.” (Kropotkin, p.73).

⁴⁷ “If I put myself mentally in the place of the wronged one, I thereby recognize our equality, and our equal capacity to feel the injury.” (Kropotkin, p.208).

ver, at den etiske vilje i princippet kan anerkendes af andre rationelle og autonome individer, indebærer en fundamentalt anerkendelse af menneskenes ligeværdighed⁴⁸.

Alle disse faktorer udgør et stadigt mere avanceret grundlag for moralsk og social adfærd, men det kan indvendes, at de ikke udgør den 'rigtige' moral, da de alle har et vist element af selvished eller i det mindste af gensidighed. Kropotkin er enig, men mener, at realiseringen af disse elementer er nødvendig, før vi kan forvente den egentlige altruistiske opførsel, hvor individet uden socialt pres kan vælge at leve for andre uden at kræve noget igen⁴⁹. En abstrakt etik, der ikke tager udgangspunkt i menneskenes vilkår, og prædiker ren selvopofrelse eller disinteresserethed formår blot at øge kløften mellem teori og praksis, hvormed det etiske ideal synes uopnåeligt for almindelige dødelige og naturlige mennesker⁵⁰. Man kan ikke forvente, at rendyrket altruisme bliver naturligt under forhold, hvor det belønnes at berige sig på bekostning af andre, og hvor mange stadig er nødt til at slide for at tilfredsstille blot de mest primitive behov⁵¹. Glæden ved sine medmennesker og ved at udføre handlinger, der leder til deres velfærd, forstærkes ved den gensidige erkendelse af, at 'vi alle er i samme båd' og deler livsbetingelser. I takt med at disse sociale betingelser opfyldes, des mindre vil der være konflikt mellem de snævert personlige og de sociale interesser. Ligesom Kropotkin så miljøets indflydelse på den biologiske evolution, der således ikke opstår 'af sig selv', mente han altså, at

⁴⁸ "It is obvious that Kant means by this that his 'categorical imperative,' his moral law which constitutes 'the fundamental law of pure moral reason,' is the necessary form of our thinking. But Kant could not explain whence, due to what causes, our mind developed just this form of thinking. At present, if I am not mistaken, we can assert that it originates in the idea of justice, i.e. the recognition of equity among all men." (Kropotkin, p.221).

⁴⁹ "There are actions which may be considered as absolutely necessary, once we choose to live in society, and to which, therefore, the name 'altruistic' ought never to be applied: they bear the character of reciprocity, and they are as much in the interest of the individual as any act of self-preservation. And there are, on the other hand, those actions which bear no character of reciprocity. One who performs such acts gives his powers, his energy, his enthusiasm, expecting no compensation in return, and although such acts are the real mainspring of moral progress, they certainly can have no character of *obligation* attached to them." (Kropotkin, p.24)

⁵⁰ "we must free our moral teachings from the self-contradictions which they contain. A morality, for example, which preaches 'charity,' out of compassion and pity, necessarily contains a deadly contradiction. It starts with the assertion of full equity and justice, or of full brotherhood, but then it hastens to add that we need not worry our minds with either." (Kropotkin, p.26).

⁵¹ "modern civilized societies afford a broad opportunity, without quitting the homeland, to reap the benefits of the toil of propertyless men, compelled to sell their labour and themselves in order to maintain their children and household." (Kropotkin, p.318).

ændringer i menneskets miljø, vort samfund, spiller en afgørende indflydelse på den etiske udvikling⁵².

Etikkens opgave er ikke, ifølge Kropotkin, at fordømme den menneskelige natur og dermed gøre moralen uopnåelig, men snarere at pege på de ganske naturlige instinkter, der leder til moralsk erkendelse, og bane vejen for deres styrkelse⁵³. At føle glæde ved at hjælpe andre tager ikke det moralske ud af handlingen lige så lidt som det, at det kan føre til fælles biologiske fordele, gør det. Skellene mellem natur og etik og mellem altruisme og egoisme bør derfor forkastes, da det at udføre handlinger til glæde for andre ikke behøver at ses som selvopofrelse, men snarere som selvudfoldelse⁵⁴. Selvom både Darwin og Kropotkin er enige i indholdet i Kants kategoriske imperativer, mener ingen af dem, at det etiske kan begrænses til de handlinger, der udføres efter overvejelse om, hvorvidt de er i overensstemmelse med denne rationelle 'lov'. Begge er fortalere for en dydsetik, hvor det moralske består i en styrkelse af de sociale instinkter, og at gøre social ansvarlighed til vane eller 'anden-natur'⁵⁵.

4 Moderne diskussioner og perspektiver

Jeg har forsøgt på kort plads at give et overblik over diskussionen mellem henholdsvis Huxleys og Kropotkins versioner af evolutionsteorien og dens betydning for den etiske

⁵² Kropotkins parafererer Herbert Spencers dialektiske teori om samfundets og moralens gensidige udvikling: "Men's conception of morality are completely dependent upon the form that their social life assumed at a given time in a given locality." (Kropotkin p.315).

⁵³ "The function of ethics is not even so much to insist upon the defects of man, and to reproach him of his 'sins,' as to act in the *positive* direction, by appealing to man's best instincts." (Kropotkin, p.25).

⁵⁴ "The very expressions 'egoism' and 'altruism' are incorrect, because there can be no pure altruism without an admixture of personal pleasure - and, consequently, without egoism. It would therefore be more nearly correct to say that ethics aims at the development of social habits and *the weakening of the narrowly personal habits.*" (Kropotkin .307).

⁵⁵ Kropotkin: "Man becomes truly moral not when he obeys the command of the law, which he considers divine, and not when his thinking is tinged with the mercenary element of 'hope and fear,' - which is Kant's reference to the future life; man is moral only when his moral acts have become second nature with him." (Kropotkin p.223). Darwin: "I am aware that some persons maintain that actions performed impulsively, as in the above cases, do not come under the dominion of the moral sense, and cannot be called moral. They confine this to actions done deliberately, after a victory over opposing desires, or when prompted by some exalted motive. But it appears impossible to draw any clear line of distinction of this kind. (...) Moreover, anything performed very often by us, will at last be done without deliberation or hesitation, and can then hardly be distinguished from an instinct; yet surely no one will pretend that such an action ceases to be moral." (Darwin p.482).

teori. Begge versioner bygger på Darwins teorier, men hvor Kropotkin nedvurderede ét element - den interne konkurrence - og fokuserede på de andre faktorer, Darwin indrømmede eksistensen af, er Huxleys version baseret på elimineringen af disse faktorer og præsenterer dermed et mere ensidigt og dystert syn på livet i naturen. Darwins egen pluralistiske evolutionsteori, der indebærer en teori om moralens udvikling, er til en hvis grad blevet fortrængt af Huxleys version, som gør en videnskabelig og naturalistisk analyse af etikken umulig. Kropotkin og Huxleys versioner af evolutionsteorien har dog hver haft sine renaissancer, og den biologiske diskussion er gået frem og tilbage mellem varianter af disse teorier. Jeg vil afslutte denne videnskabshistoriske diskussion med at vise, at Kropotkins indvendinger har fået fornyet styrke i den nyere videnskabelige diskussion, hvoraf der kan drages konklusioner, der må være interessante for den meta-etiske filosofi.

4.1 Den evolutionære fordel ved gensidig hjælp

Kropotkin argumenterede imod den malthusianske version af evolutionsteorien, der gør det umuligt at spore moralens rødder i en naturlig udvikling. Det er idag en kendsgerning, at den intra- og inter-specifikke konkurrence ikke har været den eneste faktor i arternes udvikling på Jorden. Ikke alene spiller abiotiske forhold som geografi og geologi en afgørende indflydelse på livets udvikling; i flere tilfælde har der også været drastiske eksempler på, hvad Kropotkin kaldte 'the direct action of the environment': Mindst to gange er store dele af jordens liv blevet udryddet ved udefrakommende påvirkninger (dinosaurernes og senere den første generation af pattedyr), og gav dermed plads til en udvikling, der intet havde at gøre med intern konkurrence⁵⁶. Hvis disse begivenheder anerkendes, så må der også være plads til, at mindre drastiske, abiotiske påvirkninger har spillet en rolle i evolutionen.

Kropotkin så evolutionen som en udvikling mod stadig mere symbiotiske forhold, og vi ved da også idag, at ikke alene kan mennesket ikke overleve som isoleret individ, men

⁵⁶ "The death of some groups (like dinosaurs) in mass extinctions and the survival of others (like mammals), while surely not random, probably bears little relationship to the evolved, adaptive reasons for success of lineages in normal Darwinian times dominated by competition." (Gould).

som organisme kan vi ikke engang ses som en genetisk enhed, da hvert individ i sig selv er et samfund af symbiotiske organismer. Livet er dannet ved en udvikling fra isolerede, enkeltcellede organismer, der indgik forbund og blev til de komplekse livsformer, vi kender idag. Hvert element i disse mutualistiske forbund kan have modstridende biologiske interesser, men de er alle afhængige af, at de som organisk helhed fungerer harmonisk. Den evolutionære proces, der har ført til mennesket, har ganske rigtigt været en proces mod stadigt stærkere og mere kompliceret samarbejde.⁵⁷

En fejltagelse, der er udbredt i denne debat, er forvekslingen af proces og resultat⁵⁸. Når det fremhæves, at dannelsen af sociale instinkter har været gavnlige og ført til individernes overlevelse, så betyder det ikke, at de dermed blot er et resultat af en slags 'kosmisk' egoisme - ligesom udtrykket: 'ærlighed betaler sig bedst', ikke betyder, at ærlighed er resultat af kyniske beregninger. Det, der overlever er slet og ret det, der overlever, og hvis altruistiske individer har en bedre chance for at overleve end egoistiske, betyder det ikke, at de er mindre altruistiske. Fejlslutningen består i, at eftersom kun de træk, der har gavnet individets overlevelse, er de, der har overlevet, har evolutionen kun kunnet skabe egoistiske træk. Dette er en fejl, eftersom dannelsen af sociale grupper, hvor hvert individ hjælper hinanden, kan være gavnlige for alle i gruppen og give dem en komparativ fordel fremfor isolerede individer⁵⁹. Dette var en af Darwins grundlæggende antagelser.

Den moderne indvending⁶⁰ mod Darwins gruppe-model er, at det er individer, ikke grupper, der overlever, reproducerer sig og varetager sine interesser. Et egoistisk individ i en gruppe af biologiske altruister vil have en fordel fremfor de andre i gruppen, eftersom det vil kunne høste den fælles fordel af de andres altruisme uden selv at bidrage. Hermed vil det kunne klare sig bedre, og dets egoistiske træk vil derfor uundgåeligt bli-

⁵⁷ For en detaljeret argumentation for symbiotikkens og mutualismens rolle i evolutionen, se Frank Ryans *Darwin's Blind Spot*: "Darwin did not realize that the interaction between different species which we now know as symbiosis are important forces for evolutionary change." (Ryan, p.263).

⁵⁸ "The mistake is to think that a nasty process can only produce nasty outcomes, or as Joyce (...) recently put it: 'the basic blunder [is] confusing the cause of a mental state with its content.'" (de Wall p.176).

⁵⁹ "It is fine to describe animals (and humans) as the product of evolutionary forces that promote self-interests so long as one realizes that this by no means precludes the evolution of altruistic and sympathetic tendencies." (de Wall, p.14) "Evolution favors animals that assist each other if by doing so they achieve long term benefits of greater value than the benefits derived from going it alone and competing with others." (p.13).

⁶⁰ Darwins gruppe-udvælgelses-teori kom under angreb i 1960erne og er først i 1990erne kommet tilbage med fornyet styrke (Se Sober & Wilson, p.55).

ve de dominerende på bekostning af de altruistiske træk. Altruisme kan således ikke være et produkt af evolutionen, da det automatisk ville uddø, når den første 'snylter' blev født. Dette argument kan dog ikke afvise gruppe-selektionsteorien men blot gøre den svagere. Hvis der er en komparativ fordel i at leve i grupper med sociale individer, vil denne fordel stadig være gældende, selvom alle ikke er lige villige til at samarbejde. De egoistiske træk vil således kun kunne udvikles, indtil et vidst ekvilibrium er nået, hvor fordelene ved det sociale liv er større end fordelene ved udelukkende at følge egne umiddelbare interesser og dermed risikere at lade hele gruppen bukke under. Det kritiske punkt, der afgør hvad der er i individets interesse, afhænger af de omgivende strukturer: hvis konkurrerende grupper har en stærk social struktur, så vil de og deres sociale træk udbrede sig på bekostning af den gruppe, hvor sammenholdet er brudt sammen⁶¹.

Huxleys filosofi har de seneste årtier fået en renaissance med bl.a. Richard Dawkins' *The Selfish Gene*, der flytter fokus fra individet til dets gener og pointerer, at de er den eneste evolutionære, d.v.s. arvelige, enhed⁶². Denne teori forsøger at forklare de mest åbenlyse eksempler på altruistisk adfærd - forældres yngelpleje - ved at hævde, at det blot er et resultat af genernes egoistiske trang til at videreføre sig selv. Ligeledes må alle andre former for tilsyneladende altruistisk adfærd forklares som udslag af denne 'dybere egoisme'⁶³. Dawkins begår den ovennævnte fejlslutning ved at antage, at eftersom vore gener er de, der har overlevet, er det ensbetydende med, at selvisk overlevelse er deres eneste 'interesse'. Hans filosofi er et direkte ekko af Huxleys, når han hævder, at genernes trang til reproduktion på bekostning af andre, er den eneste faktor i evolutionen, og at vi kun kan opnå moralsk ansvarlighed og undgå den malthusianske overbefolkning

⁶¹ Sober & Wilsons værk *Unto Others* gennemgår adskillige eksempler på, hvorfor gruppe-selektion i mange tilfælde er en nødvendig forklaringsmodel i biologien. Selvom snylter-adfærd vil kunne udvikles lokalt indenfor en gruppe, vil altruistisk adfærd have en fordel i forhold til den globale population, idet det giver alle i gruppen en komparativ fordel. Grupper med flere altruistiske individer vil således kunne sprede sine gener på bekostning af andre grupper, og altruisme vil kunne få globalt fodfæste indtil det punkt, hvor fordelene ved snylter-adfærd internt i gruppen opvejer fordelene ved det gensidige samarbejde. Dette ekvilibrium afhænger den globale befolkningsstruktur. (Se bl.a. deres analyse af en parasit med tendens til selvopofrelse, p18-30).

⁶² Denne forklaringsmodel blev oprindeligt fremført af George Christopher Willams i 1966 og populariseret af Dawkins værk fra 1976 (Sober & Wilson, p.87).

⁶³ Dette er en af mange teorier, der søger at tage altruismen ud af altruismen, ved at erklære den et resultat af en dybere egoisme. Dette er hvad de Wall kalder 'vener-teori' - 'overflade-teori' (de Wall, pp.7).

ved at hæve os over evolutionen og modarbejde vore gener⁶⁴. Hvor den evne kommer fra, hvis ikke fra naturen selv, er et lige så åbent spørgsmål hos Dawkins som hos Huxley⁶⁵.

Dawkins betragter således livet i naturen som en kamp mellem isolerede individer - det individuelle perspektiv er blot flyttet til generne. Men han begår selv en form for gruppe-selektion, idet han erkender nødvendigheden af, at generne samarbejder med hinanden, da de deler skæbne i og med, at de befinder sig i samme krop. Han sammenligner den genetiske udvælgelse med roere, der befinder sig i samme båd, men overser, at det er nøjagtig det samme argument, Darwin og Kropotkin brugte for gruppe-selektion og de sociale instinkters udvikling: individer er også i 'samme båd' og deler skæbne i og med, at deres overlevelse til en hvis grad afhænger af, hvor velfungerende den gruppe, de befinder sig i, er⁶⁶. Evolutionen har givet mulighed for gener, der kan samarbejde i hele genomer, enkeltcellede organismer, der måtte samarbejde og blive til komplicerede organismer, organismer, der indgår i en fælles krop, og individer, der er afhængige af andre i samme samfund og økosystemer⁶⁷. Hvert led har ført til yderligere succes, men også indebåret tilpasning til helheden og de andre komponenter. At noget har overlevet, er ikke et bevis for, at det har optrådt selvisk hele vejen.

⁶⁴ Dawkins filosofi er et ekko af Huxleys, der beskriver naturen som en ondskabsfuld proces, der ikke skaber noget godt: "My own feeling is that a human society based simply on the gene's law of universal ruthless selfishness would be a very nasty society in which to live. But unfortunately, however much we may deplore something, it does not stop it being true. (...) Be warned that if you wish, as I do, to build a society in which individuals cooperate generously and unselfishly towards a common good, you can expect little help from biological nature." (Dawkins (1976), p. 3).

Ligesom Huxley konkluderer han ligeledes, at det er nødvendigt at hæve sig over sin natur og bekæmpe den: "We, alone on Earth, can rebel against the tyranny of the selfish replicators." (p.201), hvilket dog - igen ligesom hos Huxley - vil være en konstant kamp mod den uundgåelige befolkningskatastrofe, der følger af det malthusianske grundvilkår og fører tilbage til naturtilstanden (p. 110-111).

⁶⁵ Ifølge Dawkins er det menneskets unikke kultur, der giver os evnen til at modsætte os vor natur, men det forklarer ikke, hvor kulturen stammer fra, da den ikke er udviklet naturligt.

⁶⁶ "The vehicle concept allows selfish gene theory to explain adaptation at the individual level, but it also opens the door to the possibility of groups as adaptive units. If individuals can be vehicles of selection, then why can't groups? Don't individuals in social groups sometimes find themselves in the same boat with respect to fitness?" (Sober & Wilson, p.88).

⁶⁷ Livets interne forbundethed illustreres med adskillige eksempler i virologen Frank Ryans *Darwin's Blind Spot* - for eksempel er vor åbenlyse afhængighed af ilt og nedbrydning af fødevarer afhængig af andre organismer, så mennesket kan ikke ses som en livsform der kan eksistere alene, da vor DNA alene ikke engang gør os istand til at udføre livsnødvendige funktioner. Vi har ifølge Ryan haft succes netop som resultat af biologisk arbejdsdeling og samarbejde i symbiose med andre livsformer.

Tværtimod kan selvished være en ulempe for selvets overlevelse. Robert Axelrod og William Hamilton har påvist, at samarbejde kan opstå og trives i en struktur, hvor alle forfølger egne interesser. Det socio-økonomiske eksperiment '*the prisoners dilemma*' tager udgangspunkt i en sådan situation. To deltagere har hver især muligheden for at samarbejde eller afhoppe, og hvor godt de klarer sig, afhænger af modspillerens valg: Hvis begge samarbejder, får de begge en mindre belønning, og hvis begge afhopper, får de en mindre straf, men hvis den ene - som en biologisk snylter - afhopper, mens den anden samarbejder, så får afhopperen en større belønning og den naive altruist en større straf⁶⁸. Det 'rationelle' valg er således at afhoppe, da både belønningen for dette valg og straffen for det modsatte er størst - især når det tages i betragtning, at modparten også er i samme situation og dermed er fristet til at hoppe af. Samarbejde kan således tilsyneladende ikke etableres mellem rationelle, selviske individer, og de ender begge med den minimale straf for gensidig afhopning. Havde de begge samarbejdet, ville de i det mindste kunne opnå den mindre belønning, men derved ville de begge blotte sig for at blive udbyttet af den anden. For Dawkins bekræfter dette den huxleyske hypotese om, at livet i naturen er egoistisk og selvhævdende, og at kun mennesker med en højere bevidsthed er istand til at hæve sig over denne tilstand ved en permanent og ørkesløs kamp mod sin egen natur⁶⁹.

Dawkins konklusion er den direkte modsatte af, hvad Axelrod og Hamiltons eksperimenter viser. De gennemførte flere eksperimenter, hvor forskellige computerprogrammer med forskellige strategier spillede imod hinanden gentagne gange. For at simulere en evolutionær proces, blev de, der klarede sig bedst, forøget efter hver runde, indtil de svagere strategier var udryddet, og et stabilt equilibrium opnået mellem en eller flere dominerende strategier⁷⁰. Det overraskende resultat var, at de 'flinke' strategier - de der lagde ud med at samarbejde - klarede sig langt bedre end de 'egoistiske' strategier. Gan-

⁶⁸ For en nærmere beskrivelse af dette spil, se Axelrod p.8.

⁶⁹ "It is possible for humans to enter into pacts or conspiracies that are to every individual's advantage, even if these are not stable in the ESS sense. But this is only possible because every individual uses his *conscious* foresight, and sees it as in his long-term interest to obey the rules of the pact. (...). Unfortunately (...) even in man, a species with the gift of conscious foresight, pacts or conspiracies based on long-term best interests teeter constantly on the brink of collapse due to treachery from within. In wild animals, controlled by the struggling genes, it is even more difficult to see ways in which group benefit or conspiracy strategies could possibly evolve." (Dawkins (1976), p. 73).

⁷⁰ Resultaterne af dette eksperiment kan ses i kapitel 5 i Axelrods *The Evolution of Cooperation*, der er skrevet sammen med biologen William Hamilton (Axelrod, p.88).

ske vidst fik de færre point, når de mødte en grådig modspiller, men når de mødte hinanden, fik de i gennemsnit flere point, mens de grådige strategier udelukkende modtog gensidige afstrafninger, når de mødte hinanden. De aggressive slog altså hinanden af banen, mens de, der samarbejdede, hjalp hinanden til succes. Årsagen til dette resultat er, at når spillet gentages over mere end en enkelt runde, så forandres den 'rationelle' strategi, da det må tages med i overvejelserne, at man 'rissikerer' at møde den samme modspiller igen og igen, hvorfor det bedre betaler sig at give modparten et positivt indtryk⁷¹.

Hvis der blot var to strategier, afhop-altid og samarbejd-altid, ville dette ikke have været resultatet. Så ville de aggressive i gennemsnit have fået flere point end de 'flinke' strategier, og altruismen ville hurtigt blive udryddet. De flinke strategier opnåede en stabil dominans, fordi én af dem var istand til at samarbejde uden at være 'naiv'. Denne simple strategi lagde altid ud med at samarbejde for derefter blot at gentage modstanderens forrige træk. Hvis modstanderen forrådte den oprindelige tillid, var det næste træk således en afstraffelse, og hvis modstanderen derefter viste sin villighed til at samarbejde, ville den øjeblikkeligt blive tilgivet og samarbejdet etableret. Denne strategi, der havde navnet '*tit-for-tat*' var istand til ikke blot at opnå et højt gennemsnit for sig selv og for de andre, den samarbejdede med, men også at 'forsvare' sit territorium mod snylterstrategier. Des bedre den hævngherrige, men som udgangspunkt flinke og tilgivende, tit-for-tat klarede sig, des mere spillerum blev der dannet for endnu mere altruistiske strategier. Konklusionen er ikke, at eftersom tit-for-tat klarede sig bedst, så er dens strategi 'egoistisk' - det ville være at begå den ovennævnte fejlslutning. Tværtimod er hemmeligheden ved tit-for-tats succes, at den gør modspillere til medspillere og ikke er drevet af et motiv om at klare sig bedre end de andre, men tværtimod i hvert træk forsøger at opnå lige meget til dem begge. Da det er menneskets sociale egenskaber, der har gjort vor evolutionære succes mulig, har Kropotkin tilsyneladende ret i, at ren selvisk nytte-maksime-

⁷¹ Jo større sandsynligheden er for at parterne møder hinanden igen, des større er incitamentet for at opbygge en gensidig tillid. Axelrod kalder denne faktor 'the shadow of the future', og des større den er, des mere kan altruisme og gensidighed betale sig (se Axelrod p.126-132).

ring næppe kan være vor eneste natur⁷². Tit-for-tat blev den dominerende strategi i den evolutionære simulation ved netop ikke at være selvisk.

Det samme gjorde de andre 'flinke' strategier, men tit-for-tat gjorde deres overlevelse mulig ved også at straffe dem, der forsøger at udbytte andre⁷³. Den fungerer således som en håndhæver af social adfærd, ganske som menneskers sociale normer i forskellige samfund kan promovere bestemte adfærdsmønstre. At irettesætte asocial adfærd er i sig selv en altruistisk handling, som kan udføres uden større biologiske omkostninger⁷⁴, og meget tyder på, at mennesket har udviklet en instinktiv evne til at afsløre 'snydere', når vi har direkte, personlig kontakt med hinanden⁷⁵. Gensidighed, som tit-for-tat er baseret på, kan altså vokse ud af en ellers egoistisk struktur, og derefter give plads til mere 'rigtigt' altruistiske strategier, som ellers ville kunne blive udnyttet i en mere hensynsløs verden⁷⁶. Gensidig hjælp var da netop også forudsætningen for moralens udvikling i Kropotkins etik, ligesom han mente, at strukturer, der fremmer udbytning af andre, bør minimeres, før man kan forvente en minimering af skellet mellem moralske idealer og menneskelige handlinger.

4.2 Følelsernes moralske funktion

Evolutionsteorien er ikke nogen forhindring for, at sociale instinkter, gensidig hjælp og i sidste ende altruisme kan udvikles til fordel for både individet og gruppens overlevelse. Axelrod og Hamiltons eksperimenter viser sågar, at bevidsthed og rationalitet ikke er en forudsætning for at denne proces kan starte, omend kommunikation og intelligens

⁷² "does not life and the whole history of the human race teach us that if men were guided solely by considerations of personal gain, then no social life would be possible?" (Kropotkin, p.336).

⁷³ Om de etiske og politiske perspektiver i disse eksperimenter, se bl.a. Axelrod p.136.

⁷⁴ Sober & Wilson har sammelnegnet data fra vidt forskellige kulturer, og viser hvorledes de alle har sociale normer, hvis funktion er at fastholde det sociale samarbejde i gruppen og forhindre konflikt. I en sådan struktur er det biologisk 'dyrere' at være 'selvisk' end at være 'altruistisk'.

⁷⁵ Tesen om, at den menneskelige hjerne er designet til instinktivt at skelne mellem troværdige og utroværdige elementer, bestyrkes af flere psykologiske eksperimenter (se Ridley, p.130), og som *the prisoner's dilemma* viser ville en sådan evne være en kraftig evolutionær fordel.

⁷⁶ Se iøvrigt Tullberg & Tullberg, der advarer mod etiske teorier, der foreskriver 'naiv' altruisme og dermed åbner for, at de moralske individer kan blive udnyttet af snyltere. Gensidighed er derimod en sikker strategi, og - mener de - mere moralsk, idet den irettesætter snyltere istedet for at se bort fra deres destruktive adfærd.

naturligvis vil være en yderligere fordel⁷⁷. Hvis mennesket blot var rationelt beregnende og ikke havde neurologisk 'forudprogrammerede' reaktioner og instinkter - hvad enten disse er biologisk nedarvede eller socialt internaliserede - så er der dog efter min mening grund til at betvivle, om vi kunne danne nogen egentlig etik. Individet har nemlig en større chance for at overleve, hvis det instinktivt udfører de nødvendige handlinger, og hvis vi antager, at evolutionsteorien har ret i, at mennesket nedstammer fra mindre rationelle dyr, som dog stadig havde sociale instinkter, så er der god grund til at antage, at de stadig er en del af vor natur.

Instinktive, biologiske reaktioner kan f.eks. være den naturlige forkærlighed for søde fødevarer og frygt for edderkopper. Disse har ført til vor arts overlevelse, idet vi dermed har haft en tendens til at undgå fordærvede eller umodne frugter, før vi kendte noget til kemi og anatomi, samt en tendens til at undgå farlige kryb uden at behøve at lære dette ved en empirisk tilgang, der kan medføre døden. Der er god grund til at antage, at følelser, der er relevante for moralen og beviseligt har været gavnlige for vor overlevelse, også til en hvis grad er instinktive og fungerer som moralens 'byggesten'. Darwin nævnte sympati, samvittighed og følelsen af forpligtelse, og Kropotkin tilføjede retfærdighedssansen. Andre eksempler er taknemmelighed, harme og tilgivelse, der på trods af deres til tider 'irrationelle' funktioner tydeligvis er dybt indlejrede i den menneskelige natur, og alle potentielt har den funktion at fremme det gensidige samarbejde i en social gruppe.

Teoretisk kan ren rationalitet føre til de samme handlinger, men den kan ikke udføre det med samme sikkerhed og effektivitet. En rationel egoist eller et følelsesløst, kantiansk fornuftsvæsen vil i teorien kunne komme frem til samme konklusioner, men det vil kræve en højt udviklet hjerne, der er istand til at inddrage alle faktorer og foretage komplicerede beregninger lynhurtigt. I mangel af dette har vi istedet instinktive reaktioner, der springer mellemberegningerne over. Ganske som man instinktivt fjerner hånden fra ild, når man brænder sig, uden først at overveje hverken smertens eksistens eller den skadelige fysiologiske virkning, vil en forælder, der instinktivt bekymrer sig for sine børns

⁷⁷ "Foresight is not necessary either, as the biological examples demonstrate. But without foresight, the evolutionary process can take a very long time. Fortunately, humans do have foresight and use it to speed up what would otherwise be a blind process of evolution." (Axelrod, p.188).

velfærd, være en mere effektiv beskytter, end den, der er drevet af egoistiske motiver, som tilfældigvis overlapper med yngelpleje, men kræver et ekstra led i motivationskæden⁷⁸, eller den kantianske fornuft, der først skal overveje om handlingen nu også er univesaliserbar. Ved at give os evnen til umiddelbart at ønske andres velfærd, har naturen gavnet både vor biologiske og moralske overlevelse mere end vor senere - og stadig særdeles fejlbarlige - rationelle evner kunne.

Darwin og Kropotkin understregede denne ureflekterede spontanitet i udførelsen af moralske handlinger, og Kropotkin mente, at dens biologiske funktion forklarer hvorfor, vi har de normative værdier, vi har. Både Kants og utilitarismens lighedsprincip er ifølge Kropotkin udemærkede rettesnore til evaluering af udførte handlinger, men ingen af disse teorier formår at fungere som motivation for moralske handlinger eller at sige noget om dens oprindelse⁷⁹. Dels fordi, det rationelle menneske er en fremragende sofist, der kan efterrationalisere et utal af modstridende handlinger, og fordi de to rationalistiske teorier begge ikke kan svare på spørgsmålet om hvorfor, vi opfatter det gode som godt. Det er ikke den rene abstrakte tænkning, der gør moralen mulig, men tværtimod vor emotive evne til at føle for andre, og denne evne deler vi med andre pattedyr.

Zoologen Frans de Wall har studeret forskellige primaters evne til empati og sympati, og drager, som Kropotkin, den konklusion, at disse elementer er nødvendige for udviklingen af den menneskelige etik⁸⁰. De mest 'primitive' arter, der må antages at være tættest på 'naturtilstanden' er ikke rene selvcentrerede individer, men istand til at blive 'smittet' af andres følelser, således at den enes smerte eller glæde også er den andens. Denne primitive empati kan på et højere stadie, der blandt andet inkluderer chimpanser, blive til en mere avanceret sympati, hvor den andens smerte ikke fører til en kopieret fø-

⁷⁸ Sober & Wilson leverer en længere filosofisk og biologisk analyse af denne diskussion i *Unto Others*. Parallellen mellem afværgelse af smerte og yngelpleje som resultater af umiddelbare reaktioner og ikke blot selvintereserede overvejelser diskuteres bl.a. i p. 312-321.

⁷⁹ "There is no doubt that 'the greatest happiness of society,' advocated as the basis of morality from the earliest period of life of the human race, and particularly put forward in recent times by the rational thinkers, is actually the primary basis of all ethics. But this conception, taken by itself, is too abstract, to remote, and would not be able to create moral habits and a moral code of thought." (Kropotkin, p.334).

⁸⁰ de Wall, der iøvrigt er erklæret enig med Kropotkin, beskriver moralen som en 'russisk dukke', der består af flere lag, hvor de indre og mere primitive er nødvendige elementer for udviklingen og funktionen af de ydre og mere avancerede (se de Wall pp.37). Denne model er for de Wall det modsatte af Huxley og andres 'overflade-teori', hvor moralen er en tynd overflade på en amoralsk, naturlig kerne.

lelse hos observatøren, men istedet til en lyst til at hjælpe, som indebærer en forståelse for situationen og årsagen til den andens smerte. Det går stik imod den videnskabelige tilgang, at antage at moralen er noget unikt menneskeligt, da den findes i forskellige grader hos andre livsformer. Mennesket er et yderst socialt dyr med en væsentlig del af hjernen afsat til at lære sociale normer og har dermed muligheden for en avanceret 'rationel' etik, men uden den grundlæggende medfølelse for andre, kan nok så megen rationalitet ikke danne et solidt etisk grundlag.

Etikken kan naturligvis ikke reduceres til biologiske instinkter alene, men filosofien må efter min mening erkende, at biologien kan bidrage med relevante informationer til vor forståelse af den menneskelige natur og moral - og at de kan være positive. At der er mere til moralen og den menneskelige natur end rene instinkter og socialiseret 'andenatur' benægtes hverken af Darwin eller Kropotkin, men denne opgaves ramme har været at vise, dels at evolutionsteorien på ingen måde udelukker dannelsen af disse elementer, og dels at de er nødvendige bestanddele i udviklingen af en mere sofistikeret etik. Begge naturalister var klar over, at virkelig moral består i mere end bare omsorg for sin egen gruppe, men denne kapacitet for omsorg for andre er nødvendig før generaliserede moralske principper kan udvikles. Begge mente, at den moralske cirkel gradvist kan udvides, i takt med at ulighederne mellem menneskene i form af nationale skel og klasseskel mindskes.

Hvis man derimod antager, at naturen er blottet for moral, og at kun den rene disinteresserede bevidsthed, der er blottet for natur, kan være sandt etisk, så gør man ifølge Kropotkin moralens ideal uopnåeligt. Vi må antage, at hvor sofistikeret den menneskelige etik end kan være, så er den bygget på og udviklet fra mere primitive instinkter. På samme måde foregår vor tillæggelse af moralsk ansvar og kapacitet til mennesket jo gradvist, idet vi accepterer, at et barns udvikling fra hedonistisk organisme til moralsk aktør er en gradvis proces, der kræver indlæring af medfølelse, omsorg og social ansvarlighed⁸¹. Den menneskelige etik er principielt istand til at udvide sin moralske sfære og

⁸¹ "there are, so far as I can judge, no strong inhibitions about attributing various kinds of rational motivation to children at an age when, descriptively there might well be as good a case for saying that their lives are 'structured exclusively by immediate biological imperatives' as there is to say this about an adult bottle-nose dolphin." (Lovibond).

medfølelse til også at dække folk uden for den sociale gruppe, men det er i den sociale gruppe, denne evne er opstået.

4.3 Normative konklusioner

The prisoner's dilemma var oprindeligt et eksperiment, der bl.a. blev anvendt i socio-økonomiske studier⁸². Antagelsen var, at mennesker handler rationelt egoistisk, og derfor kan samarbejdet ikke etableres i en sådan situation. Denne teori måtte gang på gang blive skuffet af de menneskelige deltagere, som ofte reagerede dybt 'irrationelt' og øjeblikkeligt begyndte at samarbejde⁸³. Axelrod og Hamiltons forskning afslører istedet, at det er teorien om rationel egeninteresse, der er irrationel, og at menneskenes instinktive 'flinkhed' på længere sigt gavner både individet selv og dets medspillere. En overdreven fokus på det, der i teorien forekommer som 'rationalitet', kan være mere destruktiv for både den biologiske overlevelse og for moralen. Kropotkin kan derfor have ret i, at etikens rolle bør være at styrke de dele af menneskets natur, der fører til øget samarbejde - de sociale instinkter - fremfor udelukkende at proklamere den rationelle bevidstheds sejr over instinkterne.

Varianter af eksperimentet har tillige påvist, at deltagere, der er blevet opdraget med teorien om, at grådig egeninteresse er naturligt og rationelt, er dårligere til at etablere et gensidigt samarbejde end gennemsnittet og dermed klarer sig dårligere i spil som *the prisoner's dilemma*⁸⁴. Den huxleyske opfattelse af naturen kan altså have en selvopfyldende funktion. Hvis vi ønsker, at nedbryde tilliden til hinanden, så skal vi da endelig sprede den opfattelse, at vi ikke kan stole på vore naboer, hvormed Hobbes' almægtige *Leviathan*-stat virker som den eneste redning for menneskeheden, men denne konklusion

⁸² Spillet blev først formaliseret i 1950 i det ultra-liberalistiske institut, the RAND-Cooperation, navngivet efter den pro-egoistiske filosofi Ayn Rand (Ridley, p.57.).

⁸³ "whenever people were asked to play the game, they proved remarkably likely to try cooperation, the logically wrong tactic. This undue readiness to cooperate was condescendingly put down to their irrationality and generally inexplicable niceness." (Ridley, p.59).

⁸⁴ Se Robert Franks et al. forskning, der afslører, at økonomi-studerende har en tendens til ikke blot at klare sig ringere i *the prisoner's dilemma*, men også generelt udviser mindre social adfærd. Forskningen afslører at dette tragiske fænomen er forårsaget af studiets filosofiske indoktrinering, da senere forskning afslører, at de økonomi-studerende, der starter som sociale altruister efter hvert semester udviser mere selviske og kyniske træk. (Se også diskussion i Sober & Wilson, p.273-274).

sion følger på ingen måde af studiet af menneskets natur. Ved at afsløre det falske i det huxleyske verdensbillede, og vise at moralen er ganske naturlig, ønskede Kropotkin at inspirere menneskeheden til at have tillid til sig selv og sine medmenneskers naturlige, sociale instinkter⁸⁵.

En anden socio-økonomisk teori, der i de senste årtier igen er blevet skudt ned - efter at Kropotkin havde gjort de samme studier i starten af det tyvende århundrede⁸⁶ - er påstanden om, at menneskets naturlige grådighed og rationelle egoisme gør egalitære og ikke-autoritære samfund umulige. Ifølge denne teori vil fælleseje uden statslig kontrol automatisk føre til, at hvert individ maksimerer sit udnytte af ressourcerne, hvormed de udtømmes og udpines. Dette teoretiske fænomen blev kaldt *the tragedy of the commons*. Det er muligvis sandt, at rationelle egen-maksimerende egoister, vil opføre sig således, men virkelighedens følelsesladede og sociale mennesker gør ikke nødvendigvis. Alle eksempler på fællesejede jorde, hvor brugerne lever i samme samfund, har vist, at regler og normer for ansvarlig brug automatisk opstår og håndhæves, når brugerne har lige mulighed for at påvirke hinanden og omgås jævnlige. Problemerne opstår først, når folk ikke længere står til ansvar for hinanden, men overfor en fremmed autoritet. Nyere forskning har derfor meget passende for denne diskussion omdøbt 'fælledernes tragedie' til *the tragedy of Leviathan*⁸⁷.

Kropotkins kritik af folk som Hobbes og Huxley var, at de vendte verden på hovedet: I virkeligheden er samfundet opstået før staten, og moralen kom før lovene. Det er en verdensfjern teori, der ikke udviser forståelse for mennesket eller dyrenes natur, som påstår, at moderne stater og sociale kontrakter er nødvendige for at håndhæve den sociale adfærd, som instinktivt er i menneskenes egen interesse. Når de biologiske, økonomiske og politiske videnskaber har været fortalere for en sådan ensidig og verdensfjern teori

⁸⁵ "If the study of Nature has yielded the elements of a philosophy which embraces the life of the Cosmos, the evolution of living beings, the laws of physical activity, and the development of society, it must also be able to give us the rational origin and the sources of the moral feelings. And it must be able to show us where lie the forces that are able to elevate the moral feeling to an always greater height and purity. (...) He makes them feel what is best in them, and awakens their desire to become better still." (Kropotkin, p.5-6).

⁸⁶ Kropotkins værk *Mutual Aid* består dels i hans biologiske og antropogiske observationer på naturvidenskabelige ekspeditioner og dels i en socio-økonomisk gennemgang af ikke-autoritære, gensidige forhold i Europas historie.

⁸⁷ For eksempler på og diskussioner af denne forskning se Ridley (pp.229).

om den menneskelige natur, og derved kan bryste sig af, at se den 'barske' virkelighed i øjnene, så forekommer filosofiens idealistiske etik, ganske rigtigt uopnåelig, men dette skel mellem etik og naturvidenskab og mellem ideal og real kan mindskes med en nuanceret opfattelse af begge.

Bibliografi

- Axelrod, Robert: *The Evolution of Cooperation*, Basic Books (1984).
- Borello, Mark: “'Mutual Aid' and 'Animal Dispersion'”, *Perspectives in Biology and Medicine* vol.47 nr.1 (2004).
- Claeys, Gregory: “The 'Survival of the Fittest' and the Origins of Social Darwinism”, *Journal of the History of Ideas*, vol.61 vo.2. (2000).
- Darwin, Charles: *The Origin of Species and The Descent of Man*, The Modern library, New York (1936).
- Dawkins, Richard (1976): *The Selfish Gene*, Oxford University Press (1989)
- Dawkins, Richard (1986): *The Blind Watchmaker: Why Evidence of Evolution Reveals a Universe Without Design*, Norton, New York (1996)
- Frank, Robert H. et al.: “Does Studying Economics Inhibit Cooperation?”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.7, No.2. (1993)
- Gould, Stephen Jay: “Darwinian Fundamentalism”, *The New York Review of Books*, vol.44 nr.10 (1997)
- Helfand, Michael: “T. H. Huxley's 'Evolution and Ethics': The Politics of Evolution and the Evolution of Politics”, *Victorian Studies*, Vol.20, No.2. (1977)
- Huxley, Thomas: “The Struggle for Existence in Human Society”, *Evolution & Ethics and Other Essays*, Collected Essays Volume IX, London (1894)
- Kropotkin, Peter: *Ethics: Origins and Development*, Benjamin Blom (1968).
- Lovibond, Sabina: “Practical Reason and its Animal Precursors”, *European Journal of Philosophy* vol. 14 issue 2 (2006).
- Morris, Brian: “Kropotkin's Ethical Naturalism”, *Democracy & Nature* vol.8 nr.3 (2002).
- Papineau, David, “Naturalism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Spring 2007 Edition), Edward N. Zalta (red.).
- Ridley, Matt: *The Origins of Virtue: Human Instincts and the Evolution of Cooperation*, Penguin Books (1996)
- Ryan, Frank: *Darwin's Blind Spot: Evolution Beyond Natural Selection*, Houghton Mifflin Company, New York (2002).
- Sober, Elliot & Wilson, David: *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior*, Harvard University Press (1998)
- Todes, Daniel P.: “Darwin's Malthusian Metaphor and Russian Evolutionary Thought, 1859-1917”, *Isis*, vol.78 nr.4 (1987).
- Tullberg, Birgitta & Tullberg, Jan: “On Human Altruism: The Discrepancy between Normative and Factual Conclusion”, *Oikos* vol. 75 Nr.2 (1996).
- de Wall, Frans et al.: *Primates and Philosophers: How Morality Evolved*, Princeton University Press (2006).